

Anna SZUDRA

WYCHOWANIE PERSONALISTYCZNE INSPIRACJE I POSZUKIWANIA

Książka *Wychowanie personalistyczne* jest pracą zbiorową pod redakcją Franciszka Adamskiego¹. Zawiera ona artykuły, w których problem tytułowy ujęty został z punktu widzenia nie tylko pedagogów, ale również socjologów, psychologów i filozofów. Zamierzona przez redaktora wieloaspektowa refleksja nad wychowaniem zapełnia istotną lukę w polskiej współczesnej literaturze pedagogicznej. *Wychowanie personalistyczne* wpisuje się w cykl książek zredagowanych przez Adamskiego, skierowanych do pedagogów i studentów, a podejmujących problematykę osoby ludzkiej i jej rozwoju².

¹ *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2005, ss. 422.

² Wcześniejszymi pracami Franciszka Adamskiego, zawierającymi pierwodruki niektórych artykułów publikowanych też w *Wychowaniu personalistycznym*, są między innymi: *Poza kryzysem tożsamości – w kierunku pedagogiki personalistycznej* (Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Papieska Akademia Teologiczna, Kraków 1993), *Człowiek – Wychowanie – Kultura* (Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1993) oraz *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania* (Wydawnictwo UJ, Kraków 1999).

Franciszek Adamski traktuje *Wychowanie personalistyczne* jako kontynuację i uzupełnienie swoich wcześniejszych publikacji. Jednocześnie wyznacza swej najnowszej książce określoną funkcję metodyczną. Jego zdaniem, „dopóki nie zostanie przygotowany, spełniający metodologiczne i dydaktyczne wymogi, podręcznik jednego autorstwa, niniejsza zwięzła publikacja może niewątpliwie pełnić jego funkcję. Może też być inspiracją dla przygotowania podręcznika wychowania personalistycznego” (s. 18).

Recenzowana pozycja obejmuje dwadzieścia sześć artykułów, zgrupowanych w cztery bloki tematyczne, które dotyczą: personalistycznej koncepcji człowieka i jej pedagogicznych implikacji, relacji filozofii człowieka do filozofii wychowania, aksjologicznych aspektów wychowania, całościowego (integralnego) charakteru wychowania personalistycznego.

Istotnym rysem książki *Wychowanie personalistyczne* jest dominacja aspektu filozoficznego. Tytułowa koncepcja ujęta została bowiem nie tylko – i nie tyle – jako jeden ze współczesnych kierunków pedagogicznych, ale przede wszystkim jako określona filozofia wy-

chowania. Problemy szczegółowe stanowiące treść artykułów zgromadzonych w książce, odnosząc się głównie do antropologicznego i aksjologicznego horyzontu wychowania, określają filozoficzny fundament wychowania.

We wprowadzeniu Adamski określa wychowanie jako „kształtowanie osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie dla dobra społeczności, w których żyje i z których dorobku korzysta” (s. 14). Definicja ta wyznacza zakres problematyki poruszanej w prezentowanych artykułach, a zarazem tłumaczy ich dobór. Chrześcijański personalizm, zdaniem redaktora zbioru, przedstawiając całościowy obraz człowieka jako osoby, nie ujmuje niczego z jego jednostkowości i podmiotowości. W koncepcji tej człowiek jest wartością *per se*, ma własny cel – doskonalenie siebie jako osoby poprzez coraz pełniejsze uczestnictwo w Prawdzie, Dobru i Pięknie. Adamski podkreśla jednocześnie wagę transcendencji, tak w dziedzinie relacji międzyludzkich, jak i w wymiarze religijnym. Człowiek nie może bowiem doskonalić się w osamotnieniu, izolując się od świata, od innych osób i od Boga. Tylko chrześcijański personalizm stanowić może antropologiczną podstawę integralnej koncepcji wychowania – czytamy we wprowadzeniu.

Nasuwająca się podczas lektury *Wychowania personalistycznego* refleksja o konieczności integralnego podejścia do procesu wychowania skłania do postawienia kilku zasadniczych dla pedagogiki pytań. Czy wychowanie jest tylko indywidualną sprawą jednostki (pożytkiem poznawczym, technicznym lub emancypacyjnym), czy też służy również dobru ogółu? Jaka jest relacja między dobrem wspólnym a wartościami prefe-

rowanymi przez poszczególnych członków określonej wspólnoty? Czy można mówić o wychowaniu w oderwaniu od sfery aksjologii? W jaki sposób przejawia się i jak realizuje integralny rozwój i wychowanie osoby?

Część pierwsza *Wychowania personalistycznego*, zatytułowana „Człowiek-osoba podmiotem wychowania”, ma charakter antropologicznego wprowadzenia w problematykę wychowania. Autorzy artykułów tworzących ten blok tematyczny koncentrują się na charakterystyce człowieka jako bytu osobowego. Część tę rozpoczyna trudny (biorąc pod uwagę fakt, że adresatami publikacji są głównie studenci pedagogiki), metafizyczny tekst Mieczysława Alberta Krąpca *OP Człowiek – dramat natury i osoby*. Ojciec Krąpiec pisze o człowieku w aspekcie swoistej dialektyki osoby i (jej) natury. Kolejne artykuły ukierunkowane są na charakteryzowanie rzeczywistości osoby ludzkiej jako wielowymiarowej i spójnej zarazem. W interesującym tekście *Transcendentne odniesienie człowieka* Zofia Zdybicka USJK przedstawia fenomen religijności zarówno od strony przedmiotowej, jako relację religijną (jako osobowe odniesienie człowieka do Boga), jak i od strony podmiotowej, jako przeżycie religijne. Autorka utożsamia wiarę ze świadomym aktem, którego skutkiem jest „wzbudzenie” osoby w człowieku. „Wiara ma [...] charakter zaangażowania osobowego, skoro w ten sposób angażuje wolę, której aktywność ma charakter dążenia do ujrzanego dobra (miłość)” (s. 80). Warto również zwrócić uwagę na artykuł Ewy Cyrańskiej *Duchowa rzeczywistość czyniąca człowieka osobą*. Aspekt duchowy – specyficzny dla rzeczywistości osoby, stanowiący zasadę jej integral-

ności (jedności i złożoności zarazem) – autorka charakteryzuje w oparciu o koncepcję osoby wypracowaną przez Karola Wojtyłę. Podążając za myślą autora *Osoby i czynu*, wskazuje na swoistą niewystarczalność metafizyki przy opisie rzeczywistości osoby ludzkiej. Człowiek bowiem jako osoba staje się zrozumiały dopiero dzięki analizie jego czynu – działania, w którym objawia siebie jako osobę i jednocześnie kształtuje swój sposób bycia osobą. „W koncepcji tej nie chodzi tylko o to, by fenomenologicznie uzasadnić, że człowiek jest osobą, lecz raczej o to, by z pomocą fenomenologii zobaczyć, w jaki sposób człowiek jest osobą, w jaki sposób struktury metafizyczne charakteryzujące jego osobowe istnienie odzwierciedlają się w jego istnieniu świadomym” (s. 59).

W części drugiej – „Od filozofii człowieka do filozofii wychowania” – autorzy artykułów podejmują próbę odpowiedzi na pytania: po co pedagogice filozofia? i dlaczego właśnie filozofia personalistyczna? We współczesnej literaturze dotyczącej filozoficznych podstaw wychowania i edukacji obok tendencji skrajnie indywidualistycznych (między innymi antypedagogicznych koncepcji wychowania) funkcjonuje również myślenie nawiązujące wprost do kategorii filozoficznych minionego systemu, wywiedzionych z antropologii marksistowskiej. Dla niektórych teoretyków pedagogiki nie istnieje żaden pomost między filozofią a pedagogiką, stąd też są oni skłonni podważać zasadność uprawiania jakiegokolwiek filozofii wychowania³.

³ Pogląd taki przyjmuje między innymi Andrea Folkierska. Według niej, jeśli filozofia naukom pedagogicznym w ogóle jest potrzebna, to tylko jako „intelektualnie niekiedy inte-

Dla wielu jednak pedagogów przeciwwagą dla skrajnego indywidualizmu i ujęć marksistowskich jest personalistyczna filozofia wychowania. Jeden z przedstawicieli tej filozofii – ks. Jerzy Bagrowicz – w artykule *Godność osoby fundamentem wychowania* stwierdza, że „bez oparcia się na właściwie zbudowanych podstawach nauki o człowieku nie można [...] zbudować spójnej teorii jego wychowania, nie można odpowiedzialnie udzielić odpowiedzi na pytanie o cel wychowania, nie można wskazać na właściwe metody i środki wychowawcze” (s. 180). Ponadto, jak piszą Katarzyna Kaczmarek i Tadeusz Gadacz w artykule *Racje za personalistyczną filozofią wychowania*, pedagog pozbawiony fundamentu filozoficznego „porusza się w aksjologicznej pustce, realizując posłusznie i bezmyślnie zadawane mu zadanie przez polityczne partie, ideologiczne autorytety, nie wychowując ludzi, lecz produkując na zamówienie sprawnych funkcjonariuszy” (s. 178). W ten sposób można kształcić sprawnych funkcjonariuszy, co nie znaczy jednak, że będą oni realizować swą naturę osobową, związaną ściśle ze sferą działań moralnych. Zdaniem autorów wspomnianego artykułu, filozofia, ściśle mówiąc: personalizm, wyznacza pedagogice szczególne zadanie. Polega ono na stałym wskazywaniu horyzontu wy-

resujący, aczkolwiek zbędny dodatek do tzw. wiedzy fachowej, która to wiedza, wydaje się, doskonale uzasadnia samą siebie, a zatem może istnieć bez owego niekoniecznego, a zarazem wątpliwego ozdobnika, nie mającego – jak się przypuszcza – z nauką wiele wspólnego” (A. Folkierska, *Filozofia w kształceniu nauczycieli*, w: *Pytanie – Dialog – Wychowanie*, red. J. Rutkowiak, PWN, Warszawa 1992, s. 295).

chowania, to znaczy celu, którym jest odkrywanie i urzeczywistnianie osoby w człowieku. Personalizm umożliwia odkrywanie podstawowej prawdy o człowieku, prawdy głoszącej, że „bycie osobą” jest najwyższym i najważniejszym dobrem człowieka, wyrastającym ponad wszelkie wartości funkcjonalne. „Urzeczywistnianie się osoby”, jej „stawanie się”, ma natomiast miejsce w płaszczyźnie moralności i jest przedmiotem refleksji etycznej.

Artykuły zamieszczone w części trzeciej – opatrzonej tytułem „Wychowanie ukierunkowane na wartości” – zawierają refleksje na temat aksjologicznych aspektów wychowania. Na szczególną uwagę zasługują teksty: Zofii Matulki – *Wartości u podstaw wychowania personalistycznego*, Adamskiego – *Pluralizm wartości i wychowanie* oraz Krystyny Ostrowskiej – *Wychowywać do urzeczywistniania wartości*. Charakteryzując ten blok tematyczny, należy wyróżnić artykuł redaktora recenzowanej książki. Franciszek Adamski wyjaśnia w nim ważny problem sposobu wychowywania i edukowania człowieka żyjącego w społeczeństwie pluralistycznym („społeczeństwie wyboru”, s. 273). Jednocześnie wskazuje na płynące z postaw indywidualistycznych zagrożenie dla „całości moralnej” (s. 274), jaką jest społeczeństwo. Według Adamskiego postawy te, jako pochodna „społeczeństwa wyboru”, powodują zaburzenie ładu aksjologicznego preferujących je osób. Znamioną cechą tendencji indywidualistycznych jest to, że „dla poszczególnego, konkretnego człowieka nic nie jest oczywiste: nie ma bowiem jednolitego punktu odniesienia” (s. 274n.). Stąd też, jak twierdzi Adamski, istnieje potrzeba (i jednocześnie za-

danie) gruntownej przebudowy aksjologicznej programów wychowawczych oraz całej sfery edukacji. W konkluzji swojego artykułu przyznaje koncepcji pedagogiki personalistycznej, koncepcji opartej na wartościach humanistycznych i chrześcijańskich, rangę opcji wiodącej we współczesnym myśleniu o wychowaniu i myślenie to integrującej. „To właśnie prymat [...] wartości moralnych – jako wartości osoby ludzkiej – stanowi niekwestionowany warunek budowy zdrowych moralnie struktur ekonomiczno-ustrojowych i edukacyjnych społeczeństwa pluralistycznego” (s. 277).

Autorzy artykułów zamieszczonych w części czwartej recenzowanej książki – „Wychowanie personalistyczne wychowaniem integralnym” – starają się naświetlić całościowy charakter wychowania personalistycznego. Franciszek Adamski w artykule *Prawda jako zasada życia społecznego i zadanie wychowania* oraz ks. Marian Nowak w artykule *Wychowanie do wolności i odpowiedzialności* podejmują problem wartości zakorzenionych w metafizycznej strukturze osoby ludzkiej. W świetle personalistycznej filozofii wychowania wartości te (prawda, wolność i odpowiedzialność) umożliwiają integralny rozwój moralny, podstawowy dla osobowego „stawania się” człowieka, i dlatego stanowią też fundamentalne kategorie pedagogiczne. Pogłębioną analizę płaszczyzny rozwoju moralnego w procesie wychowania odnajdujemy w artykule Stefana Kunowskiego *Wychowanie moralne jako istotny element wychowania*. Pojęcie wychowania moralnego autor wyprowadza ze społecznego nauczania Kościoła. Problem formacji moralnej ujmuje natomiast zarówno w świetle wychowania chrześcijańskiego, jak i w świetle naturalnego

rozwoju człowieka. Kunowski stwierdza, że „znaczenie wychowania moralnego w rozwoju naturalnym człowieka polega na tym, że bez prawdziwego wychowania moralnego niepodobna stać się ludzkim, prawdziwym człowiekiem; przeciwnie, bez takiego wychowania następuje tylko zwyrodnienie moralne, zachodzi proces alienacji, który stanowi wynaturzenie się człowieka, zezwierzęcenie, wyzbycie się własnej natury ludzkiej” (s. 325).

W tym samym, czwartym bloku tekstów znajdują się również dwa artykuły, które w świetle tytułowego problemu obejmują zbyt wąski, jak się wydaje, zakres tematyczny. Są to teksty *Wychowanie seksualne częścią wychowania człowieka* oraz *Argumentacja i motywacja w wychowaniu młodzieży do czystości* autorstwa Wandy Póltawskiej, które kończą tę część tematyczną i jednocześnie całość książki. Czytelnik może odnieść wrażenie, że czynnikiem ostatecznie integrującym człowieka i stanowiącym o istocie wychowania personalistycznego jest sfera emocjonalno-wolitywna. Prawdą jest, że właściwe jej ukształtowanie, wymagające czynnego udziału sfery duchowej, stanowi jeden z istotnych celów wychowania personalistycznego. Zastrzeżenia natury metodologicznej budzi jednak fakt umieszczenia wskazanych pozycji w bloku tematycznym, który z założenia traktuje nie o szczegółowych elementach koncepcji wychowania personalistycznego, lecz ma na celu jego ujęcie systemowe.

Recenzowana książka, choć nie jest podręcznikiem wychowania personalistycznego w sensie ścisłym, stanowi próbę całościowego spojrzenia na tę koncepcję pedagogiczną. Autorzy tekstów zamieszczonych w *Wychowaniu personalistycznym* wskazali na fundament antropologiczny wychowania, podjęli istotne kwestie z zakresu metodologii pedagogiki oraz poddali analizie pewne szczegółowe treści przedmiotowe, które mogą być pomocne w nauczaniu akademickim pedagogiki personalistycznej. W obrębie trzeciej i czwartej części książki dają się zauważyć pewne braki w ujmowaniu zagadnień sygnalizowanych tytułami poszczególnych tekstów (czytelnik obeznany z metodologią pedagogiki oczekiwałby bardziej poszerzonego i pogłębionego prezentowania treści tytułowych). Braki te po części usprawiedliwia struktura samej koncepcji pedagogiki personalistycznej. Budując bowiem pedagogikę w oparciu o filozofię osoby, trzeba mieć świadomość, iż filozofia ta nie stanowi zamkniętego systemu. Traktując jednak personalizm, za Emmanuelem Mounierem, jako określoną perspektywę, metodę i zobowiązanie⁴, można w świetle tej filozofii wyznaczyć określony kierunek poszukiwań oraz inspiracji pedagogicznych. Zadanie to autorom *Wychowania personalistycznego* z pewnością udało się zrealizować.

⁴ Por. E. Mounier, *Co to jest personalizm?*, tłum. D. Eska, Biblioteka Więzi, Warszawa 1960, s. 248.